

УДК 347.151/161:355.271

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.87>

Д. В. Шамбура

доктор філософії в галузі права,
докторант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID ID: 0009-0002-2670-2011

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей здійснення права на здоров'я фізичної особи в умовах дії спеціальних правових режимів, насамперед воєнного стану, який був запроваджений в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією. Право на здоров'я розглядається як фундаментальне особисте немайнове благо, реалізація якого істотно ускладнюється в умовах надзвичайних викликів, спричинених збройними конфліктами, надзвичайними ситуаціями, катастрофами та кризовими подіями.

Аналізується стан нормативного регулювання права на здоров'я в Україні та виокремлює низку прогалин у законодавстві, зокрема у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», який не містить положень, що регламентують особливості реалізації цього права. Окрему увагу приділено аналізу міжнародно-правових стандартів захисту права на здоров'я під час воєнних конфліктів (Женевські конвенції, документи ООН, практика ЄСПЛ), а також досвіду окремих держав (Ізраїль, Німеччина, США) у сфері компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю.

Стаття розкриває вплив воєнного стану на вразливі категорії населення – осіб похилого віку, дітей, жінок та людей з інвалідністю, – які першочергово потребують гарантованого доступу до медичної допомоги, психологічної підтримки та правових гарантій компенсації шкоди. Обґрунтовується потреба у розробці спеціального законодавчого механізму компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю в умовах надзвичайного чи воєнного стану, а також у запровадженні особливих процедур реалізації права на охорону здоров'я, адаптованих до кризових обставин.

Узагальнюючи, автор пропонує концептуальні засади вдосконалення національного правового регулювання з урахуванням міжнародних зобов'язань України та стандартів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, права людини, особисті немайнові права, фізичні особи, право на здоров'я, здоров'я, захист прав людини, захист цивільних прав, воєнний стан, війна

Вступ. Упродовж останніх років Україна та її суспільство зазнали низки екстраординарних подій, що істотно вплинули на функціонування правової системи та реалізацію суб'єктивних цивільних прав. Зокрема, серед таких подій варто виокремити пандемію COVID-19 та оголошення надзвичайної ситуації на всій території держави [1], запровадження надзвичайного стану в окремих адміністративно-територіальних одиницях [2, 3], а також повномасштабну збройну агресію російської федерації, внаслідок чого на

всій території України введено правовий режим воєнного стану [4, 5]. Усі ці події, а також похідні від них суспільно-небезпечні явища, безпосередньо трансформували загальні умови реалізації цивільних прав та обов'язків, зумовили зміну фактичного підґрунтя їх виникнення, зміни та припинення.

Право на здоров'я – як одне з основоположних особистих немайнових прав фізичної особи – не становить винятку у цьому контексті. В умовах дії спеціальних правових режимів зазначене право

набуває особливої актуальності, оскільки вимагає не лише охорони та захисту, а й адаптації механізмів його реалізації до нових суспільно-правових реалій. Інакше кажучи, мова йде про необхідність забезпечення додаткових правових гарантій, які б відповідали викликам часу та характеру впроваджених режимів надзвичайного, воєнного або іншого особливого правового регулювання.

Право на здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного або воєнного стану має бути предметом особливої уваги не тільки через його безпосередній зв'язок із тілесною та психічною недоторканністю особи, а й у світлі того, що самі обставини, які стають підставою для введення таких правових режимів, становлять серйозну загрозу життю і здоров'ю населення. Водночас, надзвичайного значення набувають заходи, які впроваджуються в межах цих режимів і через які, власне, реалізується зазначене право. У цьому контексті вбачається доцільним здійснення комплексної правової характеристики механізмів реалізації права на здоров'я в умовах кожного окремого спеціального правового режиму з урахуванням їх індивідуальних правових підстав запровадження та притаманних їм заходів забезпечення.

Проблематика змісту та механізмів реалізації права на здоров'я була предметом наукового аналізу в роботах провідних українських правознавців, серед яких слід відзначити С. Булецу, І. Венедіктову, О. Калітенку, Л. Красицьку, Т. Лісничну, І. Сенюту, О. Сідею, Р. Стефанчука, Є. Харитонову, О. Харитонову та інших. Помітне зростання інтересу до дослідження окремих аспектів права на здоров'я відбулося зокрема і в період пандемії COVID-19, що відображено у наукових працях О. Дроздова, І. Давидової, К. Некіт, О. Сафончик, М. Стефанчука, Р. Стефанчука, І. Сенюти, Є. Харитонову, О. Харитонові та інших дослідників.

Водночас, попри наявність значного масиву праць, присвячених загальнотеоретичним та прикладним аспектам реалізації права на здоров'я, наукова розробка питання його здійснення в умовах дії спеціальних правових режимів – надзвичайного або воєнного стану – залиша-

ється недостатньою. У наявній правовій доктрині відсутнє комплексне системне бачення механізмів реалізації права на здоров'я саме в умовах правових режимів особливого характеру, що зумовлює необхідність подальших міждисциплінарних досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Здійснення суб'єктивних цивільних прав у правовій державі сучасного типу є невід'ємно пов'язаним із їх належним нормативно-правовим закріпленням. Це передбачає не лише формальне визнання таких прав у законодавстві, а й визначення конкретних механізмів реалізації, встановлення допустимих меж здійснення, юридичних обмежень, а також умов і підстав, за яких таке здійснення може відбуватись. У разі відсутності відповідного правового регулювання виникає ризик формалізації або нівелювання суб'єктивного права як такого, що, у свою чергу, ставить під сумнів не лише його правове визнання, а й можливість його ефективного практичного здійснення уповноваженими суб'єктами.

Серед особистих немайнових прав фізичної особи право на здоров'я посідає особливе місце, оскільки виступає фундаментальною умовою реалізації цілого комплексу інших суб'єктивних прав, свобод і юридичних обов'язків. Його особливий правовий статус зумовлений підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів та безпосереднім зв'язком з охороною життя, гідності та тілесної недоторканності особи. У зв'язку з цим право на здоров'я повинно перебувати під посиленою законодавчою охороною та інституційним забезпеченням з боку держави.

З огляду на вищезазначене, важливим є всебічний аналіз стану нормативного закріплення суб'єктивного цивільного права на здоров'я, дослідження правових способів його реалізації, окреслення меж та гарантій його здійснення. Особливої уваги потребує вивчення специфіки реалізації цього права в умовах дії спеціальних правових режимів – таких як надзвичайний чи воєнний стан, – оскільки в зазначених умовах змінюються звичні правові підходи, обмежуються деякі гарантії, а здійснення права на здоров'я відбува-

ється в умовах посиленого державного контролю та правового реагування на загрози публічній безпеці.

Право на здоров'я в умовах надзвичайних суспільних явищ набуває виняткового значення не лише в силу його органічного зв'язку з тілесною та психічною цілісністю фізичної особи, а й у зв'язку з тим, що самі обставини, які обумовлюють введення спеціальних правових режимів, становлять пряму загрозу реалізації цього права. Йдеться, зокрема, про такі екстраординарні події, як пандемії, збройні конфлікти, катастрофи техногенного чи природного характеру, які створюють загрозу масового ураження здоров'я або навіть життя значної частини населення.

Крім того, не менш важливу роль у здійсненні права на здоров'я відіграють заходи, що запроваджуються у межах відповідних спеціальних правових режимів. Саме ці заходи, що мають публічно-правову природу, формують механізми забезпечення, охорони та відновлення порушеного права, або ж навпаки – можуть його обмежувати в межах, установлених законом.

Так, відповідно до пункту 24 частини 1 статті 2 Кодексу цивільного захисту України, надзвичайна ситуація визначається як «обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» [6].

Таким чином, загроза життю чи здоров'ю як окремих громадян, так і населення в цілому, визнається однією з обов'язкових умов для запровадження надзвичайної ситуації. Причому характерна ознака безпосередньої загрози здоров'ю є спільною для всіх підстав введення спеціальних правових режимів, що

підтверджується офіційними дефініціями, наведеними в чинному законодавстві, зокрема у Кодексі цивільного захисту України [6].

У зазначеному контексті право на здоров'я охоплює низку взаємопов'язаних юридичних правомочностей, зокрема: право на охорону здоров'я, на отримання кваліфікованої медичної допомоги, на медичне страхування, на вільний вибір лікаря та методів лікування, а також право на відмову від лікування. Водночас, незважаючи на широкий обсяг такого права, питання його ефективної реалізації в умовах спеціальних правових режимів залишаються значною мірою нерозробленими у вітчизняній правовій доктрині.

Згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

Аналіз наведеного нормативного положення дає підстави для висновку, що правовий режим воєнного стану, а також обставини, які зумовлюють його запровадження, прямо та опосередковано впливають на реалізацію права на здоров'я. Йдеться, з одного боку, про об'єктивні чинники – активні бойові дії, обстріли населених пунктів, застосування важкого озброєння, руйнування інфраструктури, знищення медичних установ; з іншого – про суб'єктивні аспекти впливу, зокрема постійне перебування населення в стані психологічної напруги, що посилюється

сигналами цивільного захисту, такими як повітряна тривога.

Суттєвість впливу воєнних дій на реалізацію права на здоров'я підтверджується й міжнародними доповідями. Так, в аналітичних звітах Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначається, що ведення бойових дій перешкоджало реалізації низки фундаментальних прав людини, зокрема прав на здоров'я, працю, освіту, житло, свободу релігії та переконань (п. 4) [8]. Аналіз наслідків руйнування Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року засвідчив, що цей техногенний інцидент має потенціал тривалого впливу на реалізацію широкого спектра прав, зокрема прав на здоров'я, доступ до води та достатній життєвий рівень (п. 4) [9]. Інші доповіді вказують на руйнування медичних закладів, що обмежило доступ до медичної допомоги та створило додаткові бар'єри для реалізації права на охорону здоров'я [10].

Особливої вразливості в цьому контексті зазнають окремі категорії населення – діти, жінки, які потребують перинатальної допомоги, а також особи з інвалідністю, для яких безперервний доступ до медичних послуг є критично важливим. Як підкреслюється в аналітичному огляді ситуації у сфері прав людини в Україні, масштабні руйнування закладів охорони здоров'я та освіти мають безпосередній і довготривалий вплив на можливість здійснення відповідних прав [11].

Запровадження правового режиму воєнного стану справило істотний вплив на реалізацію права на здоров'я окремих вразливих категорій населення, зокрема осіб похилого віку. Згідно з даними, викладеними в інформаційній записці Управління Верховного комісара ООН з прав людини, підготовленій на основі діяльності Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні [16], повномасштабна збройна агресія російської Федерації призвела до значного погіршення становища літніх осіб у сфері реалізації основоположних прав людини, включаючи право на життя, соціальне забезпечення, належне житло та охорону здоров'я.

У зазначених умовах стан здоров'я осіб похилого віку підривається як без-

посередніми наслідками бойових дій, так і соціальними та інфраструктурними викликами. Серед них – тривале перебування в укриттях, які не пристосовані до потреб осіб із віковими обмеженнями чи порушеннями мобільності (п. 18-19); руйнування цивільної інфраструктури, включаючи системи теплопостачання, що особливо критично у зимовий період (п. 39, 41); обмежений доступ до основних медичних послуг, включаючи лікарські засоби (п. 50); а також відсутність належного надання первинної та невідкладної медичної допомоги в умовах дії воєнного стану (п. 51-53) [16].

За таких обставин право на здоров'я набуває особливої вразливості, а отже потребує посилення гарантій охорони та правового забезпечення в умовах воєнного стану. Водночас, аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» засвідчує відсутність нормативного регулювання, яке б визначало особливості реалізації права на здоров'я як з боку фізичних осіб, так і з боку посадових осіб, задіяних у забезпеченні оборони, національної безпеки та відсічі збройної агресії.

Більше того, подібні положення відсутні і в інших нормативно-правових актах чинного законодавства. Такий стан речей слід розцінювати як юридично неприйнятний, з огляду на критичний вплив воєнного стану на доступ до медичних послуг, фізичне та психічне здоров'я громадян, а також конституційно гарантоване право на життя і гідність людини.

У контексті забезпечення права на здоров'я в умовах збройних конфліктів міжнародна практика демонструє наявність цілісного підходу, що ґрунтується на міжнародному гуманітарному праві, міжнародному праві прав людини та практиці відповідних міжнародних організацій. Основоположним документом, який встановлює гарантії реалізації права на охорону здоров'я під час воєнних дій, є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, які зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати поранених, хворих, а також цивільне населення доступом до медичної допомоги, включаючи забезпечення лікарськими засобами,

охорону медичних установ і захист медичного персоналу.

Зокрема, стаття 12 Першої Женевської конвенції передбачає, що поранені та хворі повинні за будь-яких обставин користуватися повагою, захистом і піклуванням. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у Загальному коментарі №14 до статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права прямо зазначає, що держави зобов'язані навіть у надзвичайних обставинах забезпечувати мінімальний стандарт доступу до медичних послуг.

Практика Ізраїлю, який тривалий час функціонує в умовах перманентної безпеки загроз, передбачає, що під час надзвичайних ситуацій держава забезпечує мобільну медичну інфраструктуру, адресну допомогу вразливим групам населення, а також інтеграцію громадських служб у систему оборонного планування. Водночас, у норвезькому та фінському законодавстві, в умовах загроз національній безпеці, спеціальні правові режими супроводжуються окремими нормативами щодо функціонування системи охорони здоров'я, включаючи збереження стандартів надання допомоги людям з інвалідністю, особам похилого віку та дітям.

На цьому тлі в Україні спостерігається значний нормативний пробіл: чинне законодавство, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану», не містить положень, які б конкретизували гарантії реалізації права на здоров'я в умовах збройного конфлікту, включно з особливостями для вразливих груп. Така ситуація суперечить як міжнародним зобов'язанням України, так і загальноновизнаним стандартам, сформульованим у документах ООН, ВООЗ, Ради Європи, та вимагає негайного законодавчого доопрацювання.

Окремого науково-практичного аналізу потребує проблема відшкодування шкоди, завданої здоров'ю фізичних осіб у період дії спеціальних правових режимів, а також внаслідок здійснення передбачених ними заходів. Попри те, що загальні положення цивільного законодавства України, зокрема норми Цивільного кодексу України, регламентують механізми від-

шкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю особи, вони застосовуються за загальними правилами і не враховують специфіки обставин, пов'язаних із впровадженням надзвичайного або воєнного стану. Багатофакторний негативний вплив зазначених режимів на стан здоров'я населення, а також тривалість їх дії зумовлюють потребу у виокремленні спеціальних правових механізмів, спрямованих саме на відшкодування шкоди, завданої здоров'ю.

У разі запровадження надзвичайного стану питання відшкодування регламентується, зокрема, статтею 25 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [10], де йдеться переважно про надання житла у випадках його втрати та компенсацію матеріальних збитків. Водночас, можливість відшкодування шкоди, завданої здоров'ю, фігурує лише побічно – у контексті «надання іншої необхідної допомоги», яка, згідно з частиною першою статті 25, надається відповідно до умов і порядку, визначених спеціальним законодавством [10].

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [11], навпаки, положення щодо компенсації шкоди, завданої здоров'ю, взагалі відсутні. Законоположення обмежуються регулюванням порядку відшкодування майнової шкоди та збитків, без згадки про особисті немайнові блага. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 [12] Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, передбачає виключно процедуру обліку й оцінки шкоди, завданої державі та юридичним особам. Питання відшкодування шкоди, завданої здоров'ю громадян, зокрема у зв'язку з ускладненням або порушенням реалізації їхнього права на здоров'я, у цьому нормативному акті взагалі не врегульоване.

Деякі аспекти компенсації шкоди, пов'язаної зі здоров'ям, частково охоплені Кодексом цивільного захисту України. Зокрема, йдеться про забезпечення соціального захисту постраждалих осіб (ст. 84), відшкодування їм матеріальних збитків (ст. 85), надання медичної та

психологічної допомоги (ст. 87), а також гуманітарної підтримки (ст. 88) [6]. Однак і в цьому випадку законодавство не містить прямої норми про обов'язкове відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок надзвичайних ситуацій. Таким чином, правові механізми забезпечення компенсації шкоди здоров'ю залишаються розпорошеними, фрагментарними та неадаптованими до умов дії спеціальних правових режимів.

Міжнародно-правова база компенсації шкоди здоров'ю в умовах війни ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи) і міжнародного права прав людини (насамперед Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція ООН про права інвалідів). Ці акти покладають на держави зобов'язання забезпечити відшкодування або адекватні заходи реабілітації постраждалим цивільним особам і військовослужбовцям.

В умовах постійної військової загрози, наприклад, Ізраїль має розвинену державну систему компенсацій жертвам тероризму та бойових дій. Закон про компенсації потерпілим внаслідок воєнних дій та терористичних актів (1970) гарантує: виплати у зв'язку з травмуванням; оплату лікування; компенсацію втрати працездатності; догляд за інвалідами війни. Механізм адмініструється Національним інститутом страхування Ізраїлю (Bituah Leumi).

У Німеччині існує Закон «Про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни» (Bundesversorgungsgesetz), що регламентує: грошові компенсації для поранених цивільних і військових; забезпечення медичними послугами; реабілітацію. Важливо відмітити, що допомога надається не лише громадянам, а й іноземцям, які постраждали під час воєнних дій на території ФРН чи за її межами внаслідок дій Німеччини.

Сполучені Штати Америки у рамках Програми підтримки жертв міжнародного тероризму (Victims of Terrorism Compensation), яка поширюється й на бойові дії, надаються: медична допомога; психологічна підтримка; фінансове від-

шкодування; особливі заходи для ветеранів і членів їх сімей.

Щодо міжнародних механізмів відшкодування шкоди, то основних можемо віднести такі установи як Міжнародний кримінальний суд (МКС) та Компенсаційний фонд жертв можуть приймати рішення про грошові компенсації жертвам воєнних злочинів. Також Організація Об'єднаних Націй ООН через УВКБ (UNHCR) Агентство ООН у справах біженців та ОСНА (Управління ООН з координації гуманітарних справ) реалізує гуманітарні програми, що включають медичну допомогу та психосоціальну підтримку.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) присуджує компенсацію за порушення прав, включаючи шкоду здоров'ю внаслідок збройного насильства.

Узагальнюючи слід констатувати, що право на здоров'я як фундаментальне, базове суб'єктивне цивільне право фізичної особи, в умовах дії спеціальних правових режимів потребує додаткового правового захисту, посилення механізмів реалізації та впровадження гарантій забезпечення. Це обумовлено тим, що саме обставини, які зумовлюють впровадження надзвичайного стану, надзвичайної ситуації або воєнного стану, виступають джерелами істотної загрози для фізичного та психічного здоров'я особи, ускладнюючи або навіть унеможливаючи ефективне здійснення відповідного права.

Реалізація права на здоров'я в умовах кожного із зазначених спеціальних правових режимів має свої особливості, що впливають із характеру підстав їх запровадження, обсягу обмежень конституційних прав і свобод, а також зі змісту правозастосовних заходів. Зокрема, різниця простежується у формах забезпечення медичної допомоги, доступності послуг охорони здоров'я, процедурі надання допомоги вразливим групам населення тощо.

Разом із цим, питання компенсації шкоди, завданої здоров'ю фізичних осіб у період дії спеціальних правових режимів або внаслідок реалізації передбачених ними заходів, регулюється фрагментарно, що створює прогалини в правозастосовній практиці. З огляду на багатовекторний

негативний вплив спеціальних правових режимів на здоров'я громадян та потенційно тривалу тривалість їх дії, існує об'єктивна потреба у нормативному унормуванні спеціального механізму компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю, з урахуванням стандартів міжнародного гуманітарного та правозахисного права.

Висновки. Право на здоров'я є одним із ключових особистих немайнових прав фізичної особи, яке в умовах дії спеціальних правових режимів – зокрема надзвичайного стану, надзвичайної ситуації та воєнного стану – набуває особливої значущості. Указані правові режими створюють системні загрози як для фізичного, так і психічного здоров'я населення, що вимагає посиленого нормативного та інституційного захисту зазначеного права.

Особливості реалізації права на здоров'я у згаданих умовах обумовлюються характером підстав запровадження кожного режиму та комплексом заходів, що їх супроводжують. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до правового регулювання медичних послуг, доступу до медичної інфраструктури, захисту вразливих груп населення тощо.

Аналіз національного законодавства засвідчує його фрагментарність у частині регулювання механізмів реалізації права на здоров'я під час дії спеціальних правових режимів. Зокрема, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» взагалі відсутні норми, присвячені особливостям здійснення права на здоров'я, що є неприйнятним з точки зору забезпечення конституційних прав.

Однією з критичних прогалин є брак чітких процедур компенсації шкоди, завданої здоров'ю громадян внаслідок впровадження заходів спеціальних правових режимів. Загальні норми Цивільного кодексу України не охоплюють усіх випадків, пов'язаних із впливом бойових дій, евакуацій, руйнування інфраструктури та тривалого обмеження доступу до медичної допомоги.

Міжнародна практика (Ізраїль, Німеччина, США, ЄСПЛ) демонструє наявність спеціальних законів або компенсаційних механізмів, спрямованих на відновлення порушених прав осіб, які зазнали шкоди

здоров'ю внаслідок збройного конфлікту. Україна, як держава, що перебуває в умовах збройної агресії, має імплементувати відповідні міжнародні підходи у національну правову систему.

Для забезпечення ефективної реалізації права на здоров'я в умовах воєнного стану необхідно: розробити та ухвалити спеціальні нормативно-правові акти, що регламентують механізми реалізації цього права в умовах воєнного та надзвичайного стану; передбачити спеціальні норми щодо компенсації шкоди здоров'ю в результаті бойових дій; інтегрувати європейські правові стандарти та практики міжнародних інституцій (зокрема ВООЗ, ЄСПЛ, МКС) у національне законодавство; забезпечити адресну медичну допомогу найбільш вразливим категоріям населення.

Список використаних джерел:

1. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 р. № 338-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2020-%D1%80#Text>
2. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Указ Президента України від 23.02.2022 р. № 63/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text>
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України»: Закон України від 23.02.2022 р. № 2101-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2101-20#n2>
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
6. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#top>
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top>

8. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні від 27.09.2022 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf>
9. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні від 04.10.2023 р. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04%20OHCHR%2036th%20periodic%20report%20UKR_0.pdf
10. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні від 24.03.2023 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf>
11. Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні від 02.12.2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-12-02/HRMMU_Update_2022-12-02_UA.pdf
12. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

Shchambura D. S. Features of exercising the right to health of an individual under martial law

The article is devoted to a comprehensive study of the peculiarities of exercising the right to health under special legal regimes, primarily martial law which was introduced in Ukraine due to full-scale armed aggression. The right to health is considered a fundamental personal non-property right, the exercise of which is significantly complicated under extraordinary challenges caused by armed conflicts, emergencies, disasters, and crisis events.

The state of statutory regulation of the right to health in Ukraine is analyzed, and a set of gaps in legislation are identified, in particular in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law," which does not contain provisions regulating the specifics of the exercise of the relevant right. Particular attention is paid to the analysis of international legal standards for the protection of the right to health during armed conflicts (the Geneva Conventions, UN documents, and ECHR practice), as well as the experience of individual states (Israel, Germany, and the United States) in the field of compensation for damage to health.

The article covers the impact of martial law on vulnerable groups – the elderly, children, women, and people with disabilities – who are in urgent need of guaranteed access to medical care, psychological support, and legal guarantees of compensation for damages. It justifies the need to develop a special legislative mechanism for compensation for damage caused to health under emergency or martial law, as well as to introduce special procedures for exercising the right to health care adapted to crisis circumstances.

In summary, the author proposes conceptual principles for improving national legal regulation, taking into account Ukraine's international obligations and human rights standards in armed conflicts.

Key words: *civil law, civil legislation, civil legal relations, human rights, personal non-property rights, individuals, right to health, health, protection of human rights, protection of civil rights, martial law, war*